

Associatief-speculatieve reeksen

**een bijeengesprokkelde verzameling
ontblote gebeurtenissen
om op door te denken**

Opgedragen aan:

Philippe Bousquet

(Franse Zuid-Afrikaan, Pretoria, ZA)

&

Solam & Kiki Mkhabela

(Swazi en Duitse Zuid-Afrikanen, Johannesburg, ZA)

Bij de cover

Op de cover van dit boek staat (met toestemming) een afbeelding van een kunstwerk (a sculpting canvas), gemaakt door de rumbadansende Congolese kunstenaar Thonton Kabeya die op dit moment (2026) in Johannesburg woont en werkt.

Titel: *Kasala, Inner City Blues – 2020 – 306cm/190 cm.*

Thonton Kabeya:

“ ... I think the main idea behind this project is for people to start thinking about what happens after the conflicts for freedom end. Because after fighting for so long to get freedom, once you get it don't know what to do when you're free. Freedom becomes a new battlefield or war zone because now that you have freedom, what are you going to do with it? You can't do anything with it. It's just a way of expressing yourself, but what to express it for? Also, now there is a hunger to have what you don't have and to constantly to have more. When you were fighting for freedom, all these other things were not important, freedom transforms from a state of mind to a materialistic object.”⁽¹⁾

Fragment 1

¹ Thonton Kabeya (2023). Sanaa Collection. Zuid-Afrika: One ① Edition, pag. 42. Thonton Kabeya (2023²). La Rumba. Zuid-Afrika: One ① Edition.

Fragment 2

Fragment 3

Laat me leven in de urgentie van mijn eigen lot!

(Fiston Mwanza Mujila; ²)

Murder Most Foul

(Bob Dylan; ³)

We moeten een onhelderheid zien te vinden, om de boel op z'n kop te zetten, om een omkering mogelijk te maken, een salto, om een woord te laten veranderen in een kleur, een schaduw, een sculptuur.

(William Kentridge; ⁴)

² Fiston Mwanza Mujila (2015). Tram 83. Amsterdam/Antwerpen: De Bezige Bij, pag. 186.

³ Bob Dylan (27 maart 2020). Murder Most Foul. Rough and Rowdy Ways, disc 2. Columbia Records. Zie extensie 7.5. 'Murder most foul, as at the best it is' (Shakespeare) vertelt de eerloosheid van een moord.

⁴ William Kentridge (2025). Anatomie van het atelier. Amsterdam: Uitg. Cossee, pag. 62.

Inhoudsopgave

1. Disclaimer	pag. 11
2. In plaats van een voorwoord	pag. 13
3. Zelfgereregisseerd	pag. 23
4. Totale vrijheid?	pag. 53
5. Twee brieven	pag. 91
6. Edoch	pag. 129
7. Negen extensies	pag. 141
8. In plaats van een slotwoord	pag. 175
Met dank aan	pag. 187
Colofon	pag. 197

1. Disclaimer

Een aantal boeken laat zich niet indelen omdat ze niet op de plank willen staan waartoe ze met de indeling veroordeeld zijn. Eigenlijk zou elke boekwinkel een kast moeten hebben voor zo te noemen *buitenbeenboeken*, boeken die niet éénsporig ingedeeld willen worden. Het kan toch niet waar zijn dat een boek bij de één op de plank 'fictie – kinderboek – stripverhaal' staat, bij een ander op de plank 'poëzie – Nederlandstalige poëzie', bij weer een ander op de plank 'roman' en tenslotte bij een vierde op de plank 'ongecategoriseerde non-fictie'. Toch gebeurde dat met betrekking tot de Nederlandse vertaling van het eerste stripverhaal (bande dessinée) *Histoire de Monsieur View-Bois*. Het verhaal is in 1827 ontstaan, in 1839 met tekeningen van Rodolphe Töpffer in Genève uitgegeven, in 1842 in het Engels uitgegeven onder de titel *The Adventures of Mr. Obadiah Oldbuck*, in 1975 in het Nederlands vertaald en op rijm gezet door Gerrit Komrij (titel: De wonderbaarlijke lotgevallen van Jubal Jubelslee), in 2013 in Canada gedigitaliseerd en ten slotte in 2014/2015 verwerkt als stomme getekende film. ⁽⁵⁾

Het boek begint met een leuk voorwoord dat ik ⁽⁶⁾ graag als follie-disclaimer van toepassing wil verklaren op deze essayistische novella (= een-soort-van short narrative prose [non-]fiction).

<i>Voorwoord.</i> Hier vangt de waarachtige en kluchtige historie aan van de verliefde heer Jubal Jubelslee, en hoe hij, na talloze perikelen, uiteindelijk trouwt met het voorwerp van zijn min. Vlieg, boekske, uit in de wereld; het zit met dwaze dingen zo – wie er niet om lacht verveelt	<i>Foreword.</i> Here begins the true and farcical story of the lovesick lord Jubal Jubelslee, and how, after countless ups and downs, he finally marries the object of his love. Fly, book, out into the world; it's like this with foolish things – those who don't laugh at
---	--

⁵ Rodolphe Töpffer, Gerrit Komrij (1975). De wonderbaarlijke lotgevallen van Jubal Jubelslee. Amsterdam: Uitgeverij Boelen. De trailer van de stomme getekende film is te vinden op vimeo: <https://vimeo.com/170942829>.

⁶ Zie extensie 7.6.

zich, wie er zich niet aan over geeft verzet zich, wie kritiek wil oefenen heeft ongelijk, en wie er ernstig bij wil blijven, hij ziet maar.	them get bored, those who don't surrender to them resist, those who want to criticize are wrong, and those who want to stay serious about it, screw it.
--	---

Avant-propos.

C'est là que commence l'histoire vraie et grotesque du seigneur Jubal Jubelslee en mal d'amour, et comment, après d'innombrables hauts et bas, il finit par épouser l'objet de son amour.

Voler, petit livre, sortir dans le monde; c'est comme ça avec les choses stupides – ceux qui n'en rient pas s'ennuient, ceux qui ne s'y rendent pas résistent, ceux qui veulent critiquer ont tort, et ceux qui veulent rester sérieux à ce sujet, laisse béton. ⁽⁷⁾

Als je een schrijven opdraagt aan een Franse Zuid-Afrikaan, aan een Zuid-Afrikaanse Swazi slash Zuid-Afrikaanse Duitser, moet je toch wel een beetje Frans, Engels en Afrikaans in je schrijfsel verwerken. Waarom? Gewoon, om toch! Er hoeft in het alledaagse verkeer geen reden te worden gegeven voor zo'n om-toch-je. Je doet het gewoon.

In alles kun je een pose aannemen: je kunt huichelachtige boeken maken, je op cynische wijze achter een diametraal andere ideologie scharen, jezelf progressief noemen en eigenlijk rechts zijn, doen alsof je een goede of slechte moeder bent, als je modern bent terwijl je alles wat modern is verafschuwt, etc. Wat niet kan is liegen in de taal, de woorden die we kiezen liegen niet, daarin komt de hele waarheid aan het licht. ⁽⁸⁾

⁷ Voor deze vertaling in 't Frans is alleen Google verantwoordelijk, behoudens het woord 'boekske'. Google vertaalde het met 'réserver'. 😊

⁸ Ariana Harwicz (2024). Het geluid van een tijdperk. Bleiswijk: Vleugels, pag. 14.

2. In plaats van een voorwoord

Misschien leert de mensheid veel te langzaam en te gestaag om dingen na te laten. Niet alleen na te laten, maar ook te onthouden (abstineren, na haperen ontzeggen), gecombineerd met verwondering, twijfel en uitstel, ten gunste van ongerijmdheden. Zodat er iets kan ontstaan dat nieuwe, vernieuwde en innovatieve verbanden legt, ten gunste van het al-te-dwaze.

Deze gedachte kwam ongeveer in deze volgorde op.

Kunst doorgeven.

We zijn begonnen met het opruimen van ons appartement. We gaan binnenkort weer naar Zuid-Afrika en we weten dat we kunstwerken mee terug zullen nemen. Dit geeft ons de kans om te zien wat we al hebben en welke kunstwerken we aan familie, vrienden en kennissen kunnen geven. Kunstwerken kunnen in de loop van de tijd een ander karakter krijgen dan toen we ze kochten en in huis gingen bewaren. Daar is niets mis mee; het is heel gewoon dat niet alleen mensen, huisdieren, bomen en bloemen veranderen, een beetje verouderen en verwelken, ook dingen kennen dat heilzaam lot. We geven een aantal geselecteerde kunstwerken aan geselecteerde mensen om er een tijdje van te genieten. En als een kunstwerk op zijn nieuwe plek weer begint te verwelken, is er vast wel iemand in de buurt die het werk graag een poosje een thuis wil geven.

Draaitafel.

Doorgeefkunst doet denken aan lp's. Na jarenlang muziek luisteren verzamelen, was het tijd om muziekdragers door te geven. Na verloop van tijd konden cassettes gerecycled worden en konden lp's en cd's naar een andere huis of werkruimte verhuizen. Dat werkte prima, want alle resterende invloeden van de muziek die ik had doorgegeven, konden elders beluisterd worden, terwijl de vorige locatie zichzelf begon te zuiveren. De betekenissen van die lp's en cd's, in de breedste zin van het woord – d.w.z. alle betekeniscomponenten – gingen of verloren, of werden steeds minder, zelfs irrelevant. De vorige locatie zuiverde zichzelf snel dankzij de afwezig-

heid van de dingen die die betekenissen in zich droegen. Slechts 200 cd's en één partij lp's overleefden de drang om ze door te geven. De betekenissen van die laatste stapel verzetten zich tot op de dag van vandaag tegen elke vorm van zuivering. In het Duits wordt zo'n verzet zoiets als Schöngesterei genoemd, maar dan zonder de negatieve connotaties van minachtende zelfgenoegzaamheid en overmatige verering van het esthetische. De overgebleven cd's en lp's waren nooit bereid of in staat om de drang van de gastheer om op te ruimen, bij te benen.

Na veertien jaar geduldig wachten waren de LP's het wachten beu en schreeuwden ze om duidelijkheid. Zoals het aforisme van Franz Kafka luidt: Er was eens een kooi die op zoek was naar een vogel. ⁽⁹⁾ Het was een kwestie van kiezen of delen, of met andere woorden: afspelen, verstoffen, verkopen of weggeven. Ooit hadden de LP's de harten van hun gastmensenkoppeltje veroverd, nu wilden ze die harten terug; doorspekt met op zijn minst een vleugje ziel van datzelfde gastmensenkoppeltje. En wanneer dat niet meer mogelijk zou zijn, is het aan de LP's om op zoek te gaan naar het hart of de ziel van iemand anders.

Naast de gebruikelijke verse broodjes en eieren had het koppeltje weer een draaitafel aangeschaft om de lp's een kans te geven nieuw leven in te blazen of eindelijk hun hart te laten vallen. En toen belandde Bob Dylans vierde officiële lp op de draaitafel; getiteld: Another Side of Bob Dylan. ⁽¹⁰⁾ De regel "All I really want to do, is, baby, be friends with you" ⁽¹¹⁾ knalde meteen uit de speakers. Een reeks werkwoorden vertelt ons wat de ik-verteller níet wil; negen ervan passeren alleen al in het eerste couplet. De ik wil niet concurreren, verslaan, bedriegen, mishandelen, vereenvoudigen, classificeren, ontkennen, trotseren, kruisigen. Nog eens 38 werkwoorden volgen in de volgende vijf coupletten. Het lijkt erop dat Dylan verwijst naar het einde van zijn relatie met zijn vriendin Suze Rotolo. Anderen

⁹ Franz Kafka (2025). Een kooi ging eens een vogel zoeken (Die Zürauer Aforismen). Amsterdam: Koppernik, pag. 18.

¹⁰ Bob Dylan (1964). Another side of Bob Dylan. Columbia Records.

¹¹ Wouter van Oorschot (2024). Dylan en wij zonder Amerika. Amsterdam: Prometheus, p. 87.

Erik Bindervoet, Robbert-Jan Henkes (2016²). Bob Dylan. Liedteksten 1962–1973. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, p. 190/191.

zeggen dat Dylan geen protestliederen meer wilde schrijven en in het ik/jij-nummer "All I really want to do" laat hij ons weten dat die missie volbracht is. (¹²)

Snor.

Deze twee interpretaties, samen met hun gelijktijdigheid en hun verschil, wezen de weg naar Desmond Morris, de schrijver die in Nederland vooral bekend is van zijn boek "De naakte aap". (¹³) Morris schreef en schilderde ook. Hij wordt beschouwd als een surrealist. In het Arnhem Museum zagen we onlangs twee schilderijen van Morris in de tentoonstelling "Verboden landschappen".

Desmond Morris, Serpent's Choice, 1958. Olieverf op doek. (¹⁴)

¹² Philippe Matgotin, Jean-Michel Guesdon (2016). Bob Dylan compleet. Zwolle: WBOOKS, pag. 116.

Zie ook: https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

¹³ <https://www.boekwinkeltjes.nl/b/231507193/De-naakte-aap/>

Een recensent schreef: "Wat voor soort dier is de mens? Dat is de vraag die Desmond Morris in dit boek stelt. Door de ogen van deze briljante waarnemer zien we wie we werkelijk zijn: een aap die zich weliswaar heeft losgemaakt van zijn oorsprong, maar die nog steeds wordt gedreven door zijn oude instincten. Of het nu gaat om de opvoeding van onze kinderen, onze eetgewoonten of ons seksleven, we verschillen minder van onze eigen soort dan we misschien zouden willen. Desmond Morris' De Naakte Aap is een klassieker die steeds weer nieuwe lezers zal blijven trekken. Het is een van de meest opmerkelijke en meest gelezen beschouwingen over de mensheid en haar gedrag. Met deze prachtige hardcover-editie vieren we 50 jaar dat De Naakte Aap een bestseller is."

¹⁴ https://www.desmond-morris.com/dm_art/serpents.htm

De catalogus van de expositie presenteert het bovenstaande schilderij als een voorbeeld van een fantasielandschap. Er wordt nauwelijks iets over gezegd; slechts: "In *Serpent's Choice* (1958) kijkt een slang met wetende ogen de kijker aan terwijl hij een selectie verzonden dieren beschouwt – vermoedelijk beslissend welke hij zal verslinden – waarvan er één een opvallende snor heeft." ⁽¹⁵⁾ Het vergt een flinke dosis verbeeldingskracht om te achterhalen op basis van welke tekens in het schilderij het beeld als surrealistisch wordt gecategoriseerd. De associatie tussen de geschilderde snor en Dalí zou voor sommigen een flinterdunne, onzichtbare lijn kunnen zijn – wie weet. Ook wat betreft Morris' tweede schilderij in dezelfde tentoonstelling dringt zich een surrealistische verwijzing niet gemakkelijk vanuit het platte oppervlak naar de waarneming op. Op zijn eigen website verdeelt Morris zijn productieperiode in vier periodes: de vroege periode, de dierentuinperiode, de naakte aaperiode en de late periode. De twee schilderijen die in Arnhem te zien waren, behoren tot de dierentuinperiode. Blader door alle foto's op de website van Desmond Morris en het woord 'cartoonesk' komt graag in je op, zonder enige verwijzing naar onbewuste droombeelden en absurditeiten.

Collage.

Het woord 'cartoonesk' in de betekenis van briljante beweging die voortkomt uit de beelden in mijn denkproces, ontdekt het verhaal van zijn neofreudiaanse, psychoanalytische categorisering. In feite bevrijdt 'cartoonesk' het beeld van de invloed van het onbewuste, zonder het absurde aan te raken. Cartoonesk werkt zowel lichtmakend, als seculariserend en kontekstualiserend (ont-verinnerlijkend). Het cartooneske ontwricht. De geconstrueerde samenhang tussen het onbewuste en het absurde, gebaseerd op onbewuste droombeelden, valt uiteen. Een nieuwe tussenruimte scheidt dan het onbewuste van het absurde in het beeldvormingsproces. Het werkwoord 'ontwrichten' zorgt ervoor dat het surrealisme instort (= zijn vorm verliest) en creëert de mogelijkheid voor (her)nieuwde, innovatieve collages.

¹⁵ Eleanor Clayton red. (2024). *Forbidden Territories* (Verboden gebieden). Londen: Thames & Hudson, pagina 24 & 42.

De Zuid-Afrikaanse kunstenaar William Kentridge kan ons veel leren over collages. Een collage bestaat uit fragmenten. Een min of meer willekeurige herschikking van fragmenten roept plotseling een beeld, een vorm, op in onze waarneming. De manier waarop dat beeld, die vorm, tot ons komt, is simpelweg onweerstaanbaar, zo stelt Kentridge. Terwijl we weten dat het slechts stukjes papier zijn. ⁽¹⁶⁾ Kentridge onderscheidt drie soorten herschikkingen van fragmenten.

- Door de stukken willekeurig te herschikken en op zoek te gaan naar een nieuw inzicht;
- Door een of meer andere fragmenten aan een fragment toe te voegen;
- Door meerdere grotere fragmenten naast elkaar te plaatsen, waar een scherp contrast centraal staat en waar het onmiskenbaar is dat het beeld een constructie is.

Ik bekeek nog eens enkele collages die bij ons thuis aan de muur hangen, met het drietal herschikkingstypes in gedachten – voor de duidelijkheid: ik keek er slechts naar als toeschouwer, niet als maker, zoals Kentridge.

Ik keek naar:

*Avhashoni Mainganye.
Ik heb het allemaal gezien; 2004.*

¹⁶ William Kentridge (2025). Anatomie van het atelier. Amsterdam: Uitg. Cossee, pag. 90.

En naar:

Sello Malebye, Zuid-Afrikaanse kunstenaar, Ga-Rankuwa, Zuid-Afrika.
Titel van de collage: Waiting for likes. Jaar: 2025/26.

Het bekijken van herschikkingen van fragmenten bevrijdt de maker van de druk om betekenis te vinden, schrijft Kentridge. De herschikking en het bekijken ervan bevinden zich op de grens van betekenis. Het tijdelijke beeld van de herschikking kan enigszins in stand worden gehouden door de opname ervan in de verzameling van geheugenbeelden. Deze verzameling van geheugenbeelden lijkt langer te duren dan het beeld van de herschikking zelf. De verzameling duwt de duur van het beeld van de herschikking in de richting van het geheugenbeeld. Wanneer de maker, William Kentridge, en zijn medewerkers hun beelden van herschikkingen presenteren, laten ze er ruimte tussen. Ruimte die de opeenvolging van beelden van herschikkingen schokt. Zodra de schokruimte de kijker in zijn greep krijgt, voelt deze een plotselinge weerstand, wankelt hij, raakt hij ontredderd, de verzamelde verzameling van geheugenbeelden raakt ontzet. De ruimtes van de herschikking grijpen de kijker plotseling emotioneel bij de keel. Voor de kijker openen de herschikte

ruimtes herhaaldelijk verrassende associatiemogelijkheden op basis van de verzameling van geheugenbeelden van de kijker.

In deze context spreekt Kentridge over de zoektocht naar een nieuwe grammatica. Als neo-post-dadaïst/neo-post-surrealist wil Kentridge deze zoektocht verbinden met het concept van de impuls, als tegenhanger van rationele besluitvorming. Volgens Kentridge vindt de impuls zijn oorsprong niet in de frontale kwabben, maar in de periaqueductale grijze stof, een erwtgroot stukje grijze stof in de hersenstam, het meest primitieve deel van onze hersenen en een bijzonder gevoelig deel van het lichaam. (p. 50) Deze lokalisatie van de impuls sluit aan bij de psychoanalytische opvatting die in het surrealisme te vinden is. Blijkbaar heeft Kentridge, naast een nieuwe grammatica, ook een nieuwe woordenschat en nieuwe instrumenten nodig om zijn artistieke denken en handelen te waarborgen.

NB Gelukkig is het mogelijk om Kentridge's gedachtegang te volgen zonder een beroep te doen op een klein stukje grijze massa in de 'medulla oblongata', als we de leegte daar tussenin accepteren als de pulserende doorwerkingsruimte.

Het herschikken van fragmenten houdt in dat die fragmenten worden ontward, herschikt en opnieuw samengesteld. De samenhang, de onsamenhangendheid en de hereniging krijgen een nieuwe/vernieuwde/innovatieve dynamiek door de herpositionering van de fragmenten ten opzichte van elkaar. In het creatieve proces van Kentridge staan de leestekens respectievelijk voor 'het verscheuren van samenhang' en 'het verplaatsen en herpositioneren van fragmenten'.

Vernietigen.

Het verplaatsen van fragmenten; zoals toeristen in Schotland die hun schoenen droog wilden houden en stenen van een deel van een muur van een 500 jaar oud kasteel in het noordwesten van Schotland gebruikten om een pad over een waterplas aan te leggen. De organisatie die de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen om ervoor te zorgen dat het kasteel, inclusief de muur, voor toekomstige generaties behouden blijft, roept op tot meer respect voor het erfgoed. Het nieuwsbericht van 25 november 2025 stelt dat het

kasteel een ruïne is; de muur maakt deel uit van die ruïne. ⁽¹⁷⁾ Blijkbaar vinden sommige mensen het erg moeilijk te verteren als een ruïne nóg verder in verval raakt.

Hoe het kasteel in het verleden een ruïne heeft kunnen worden, terwijl de muur, als fragment, aan eenzelfde transformatie is onderworpen, blijft een interessant mysterie. De organisatie voor het behoud van ... heeft de ruïne in een virtueel museum geplaatst, maar is er niet in geslaagd om deze naar een gebouw met het opschrift 'Museum' te verplaatsen. Ook ontbreken de afzettingen en hekken om het publiek aan te moedigen het conserveringsproces van de ruïne te respecteren. Uiteindelijk zal een ruïne in de open lucht nooit beschermd zijn tegen verdere achteruitgang. Conservering is op zijn best uitstel, geen annulering. Omstandigheden ruïneren niet alleen wat nog intact is, maar de ruïne zelf valt ook langzaam maar zeker ten prooi aan verder verval. Want ruïne = verrotting = verandering door uiteen te vallen in fragmenten en op te gaan in een andere verontrustende (ontstellende) verzameling. En ... dan rotten al die verontrustende verzamelingen zelf ook weer weg. Totdat de herinnering aan de nu verrotte ruïnes is opgenomen in de geschiedschrijving.

¹⁷ <https://www.nu.nl/buitenland/6376960/toeristen-vernielen-oude-schotse-kasteelmuur-om-pad-over-water-te-maken.html>